

بررسی نقش پیش‌برندگی و بازدارندگی نهاد قانون در بهبود محیط کسب و کار کشور طی سال‌های عملکرد قانون برنامه پنجم توسعه (۹۴-۱۳۹۰)

حسن میرزاخانی^۱، عباس نوری^۲

چکیده:

قانون به عنوان یکی از مهمترین و کارآمدترین نهادهای مصنوع بشری، تنظیم کننده روابط انسان‌ها در جامعه می‌باشد. با این حال، چنانچه میان دغدغه‌های نهادهای قانون‌گذار و خواست جامعه تفریقی به وجود آید، آنچه به عنوان قانون تصویب و جهت اجرا ابلاغ می‌گردد، نه تنها گره‌ای از مشکلات جامعه باز نخواهند کرد که خود به عنوان یک مانع اساسی در مسیر تعالی جامعه و تحقق اهداف آن، نمود خواهند یافت. از این‌رو، رفع نارسایی‌های قانونی در کشور های در حال توسعه، از رهگذر نگاه سیستمی و نظام‌مند و تعامل تمام ارکان تقنینی، اجرایی و قضایی امکانپذیر خواهد بود.

در ایران، مجلس شورای اسلامی به عنوان اصلی‌ترین نهاد قانون‌گذار، طی چندین دهه فعالیت خود، قوانین بسیاری را با رویکرد بهبود محیط کسب و کار تصویب و ابلاغ نموده است که اوج این جریان را در طول سال‌های اجرای قانون برنامه پنجم توسعه شاهد هستیم. تصویب و ابلاغ قانون تخصصی بهبود مستمر محیط کسب و کار در سال ۱۳۹۰ به عنوان نقطه آغازین این حرکت و تصویب و ابلاغ قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور در اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۹۴ به عنوان نقطه ممتاز و برجسته حرکت قانون‌گذار در مسیر کاهش موانع کسب و کار و

۱. کارشناس ارشد مدیریت دولتی و مدیرکل امور اقتصادی و دارایی استان مرکزی.

۲. کارشناس ارشد مدیریت اجرایی (تولید و عملیات) و رئیس گروه سرمایه‌گذاری اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان مرکزی. شماره تماس ۰۹۱۸۳۶۸۱۴۲۳ : abbas.nouri1365@yahoo.com

فعالیت‌های مولد اقتصادی بخش‌های غیر دولتی شناخته می‌شود. در این پژوهش سعی بر آن است تا با مروری تحلیلی بر وضعیت قوانین و مقررات تصویب و ابلاغ شده توسط مجلس شورای اسلامی طی سال‌های ۹۴-۱۳۹۰، میزان بازدارندگی و قدرت پیش‌برندگی این مؤلفه مهم تأثیرگذار بر محیط کسب و کار کشور را در جهت تشویق یا به عکس ممانعت از فعالیت بنگاه‌های تولیدی متعلق به بخش‌های غیر دولتی در اقتصاد کشور، مورد کنکاو و بررسی قرار دهیم. روش تحقیق به صورت توصیفی-تحلیلی و شیوه مطالعه و گردآوری داده‌ها و اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و در مواردی از طریق رجوع به آراء خبرگان است.

کلید واژگان: نهاد قانون- محیط کسب و کار- بخش‌های غیر دولتی- برنامه پنجم توسعه-

رفع موانع تولید.

مقدمه:

امروزه دولت‌ها در کشورهای توسعه یافته صنعتی نه تنها به عنوان رقیب و مانع توسعه بخش خصوصی به شمار نمی‌آیند، که خود از طریق وضع قوانین و مقررات و اعمال سیاست‌های حمایتی از تولید و فعالیت بخش واقعی اقتصاد، عرصه‌ای مساعد برای توسعه کسب و کار و فعالیت این بخش فراهم می‌سازند. (Aldman, 1999) با این حال، در بسیاری از کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته وضع به گونه‌ی دیگری است. در این کشورها عموماً قوانین و مقررات به نفع بخش‌های خاصی از جامعه وضع می‌شوند و یا در عمل هنگام اجرا بخش‌های مشخصی را منتفع یا متضرر می‌سازند.

در سند بالادستی چشم‌انداز افق ۱۴۰۴ شمس‌جمهوری اسلامی ایران، بر ضرورت دست‌یابی ایران به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در منطقه تأکید شده است. طبیعی است که آنچه به عنوان چشم‌انداز در این سند بلندمدت لحاظ گردیده است حاصل بررسی‌های کارشناسی دقیق و مبتنی بر واقعیت‌های اقتصادی کشور می‌باشد. با این حال، دست‌یابی به این آرمان‌های بزرگ تنها از رهگذر هم‌افزایی و جلب مشارکت و همیاری حداکثری تمامی بخش‌ها اعم از دولتی، تعاونی و خصوصی امکان‌پذیر خواهد بود.

پرسشی که در اینجا به ذهن متبادر می‌شود آن است که چگونه می‌توان مشارکت بخش خصوصی و فعالان اقتصادی غیردولتی در عرصه رشد و توسعه اقتصاد ملی را افزایش داد؟ شاید تا کمتر از دو دهه پیش، آنچه به عنوان راهکار جلب حداکثری مشارکت بخش‌های غیردولتی در اقتصاد ملی مطرح می‌شد، اجرای برنامه‌های خصوصی‌سازی بود. اما در عمل، به‌رغم موفقیت چشم‌گیر این برنامه‌ها در بسیاری کشورهای توسعه یافته و برخی کشورهای در حال توسعه، شاهد آن هستیم که در بسیاری اقتصادهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته، تأکید بر پیاده‌سازی مؤلفه‌های خصوصی‌سازی بدون بومی‌سازی این مؤلفه‌ها، نه تنها گره‌ای از مشکلات اقتصادی کشورهای هدف را ننگشود که خیلی زود عوارض این برنامه‌ها در عرصه اقتصادی آن کشورها بروز

و نمایان گردید. افزایش بدهی‌های خارجی، گرفتار شدن بخش خصوصی در ورطه بدهی‌های گزاف و درگیر شدن بسیاری از دولت‌ها در معضل‌های ناشی از اجراناپذیر بودن الگوی وارداتی خصوصی‌سازی، موجب آن گردید تا برنامه‌های تجویزی بانک جهانی در خصوص تعدیل ساختاری بسیاری اقتصادهای جهانی با شکست مواجه گردد.

با درک ناموفق بودن برنامه‌های خصوصی‌سازی توسط اندیشمندان اقتصادی، برخی همچون جوزف استیگلیتز شروع به ترویج این اندیشه نمودند که نامساعد بودن محیط فعالیت بنگاه‌های اقتصادی موجب می‌گردد اجرای خصوصی‌سازی به دامنه مشکلات توسعه اقتصادی کشورها بیفزاید و در این شرایط بهترین راهبردی که کشورهای متمایل به توسعه می‌توانند به‌منظور تشویق، حمایت و توانمندسازی بخش خصوصی خود اتخاذ نمایند، بهبود محیط کسب و کار و افزایش سرعت، شفافیت و ارتقای کیفیت نهادهای مؤثر بر فعالیت بخش خصوصی می‌باشد. در چنین شرایطی، فعالان اقتصادی می‌توانند در محیطی پویا و سالم به رقابت اقتصادی پرداخته و برآیند این رقابت توسعه اقتصادهای هدف خواهد بود.

قانون به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای مؤثر در محیط کسب و کار هر کشور، می‌تواند براساس کیفیت هم نقش پیش‌برنده و هم نقش بازدارنده در عرصه فعالیت اقتصادی بخش خصوصی ایفا نماید.

بیان مسأله :

همان‌گونه که اشاره گردید، از مهم‌ترین عناصر تشکیل‌دهنده محیط کسب و کار در هر کشوری کم و کیف نهاد قانون می‌باشد. در ایران سابقه قانون‌گذاری به شکل مدرن به دوران انقلاب مشروطه و صدور فرمان مشروطیت در ۱۴ مردادماه ۱۲۸۵ هجری شمسی توسط مظفرالدین شاه قاجار باز می‌گردد. در دوره نخست مجلس مشروطه، نخستین قانون اساسی ایران تدوین و در پایان عمر مظفرالدین شاه با امضای وی تنفیذ گردید. طبیعی است که در آن مقطع بیش از هر چیز دغدغه‌های سیاسی و حکومتی به‌عنوان مبنای نظام تقنینی در کشور شناخته می‌شد، لذا عموم

مردم با آنچه تحت عنوان قانون از مجلس می‌گذشت، بسیار بیگانه بودند. با این حال، در حال حاضر با گذشت بیش از یک قرن از تاریخ پرفراز و نشیب قانون‌گذاری مدرن در ایران، در برهه‌ای از تاریخ کشور قرار داریم که رشد پایدار و توسعه متوازن اقتصادی به‌عنوان مهم‌ترین دغدغه نهادهای قانون‌گذار در کشور می‌باشد. مسأله‌ای که در اینجا به ذهن متبادر می‌گردد آن است که تا چه اندازه در کشور ما قوانین و مقررات از یک الگوی اقتصادی با رویکرد جلب مشارکت همگانی که به‌عنوان فحوای اصلی برنامه جامع اقتصاد مقاومتی نیز شناخته می‌شود، حمایت می‌نمایند؟ پاسخ این پرسش را می‌بایست از رهگذر نقش قوانین و مقررات در بهبود محیط کسب و کار جستجو نمود. لذا در این مقاله با مرور تحلیلی برخی از مهم‌ترین سیاست‌ها و مواد قانونی طی سال‌های عملکرد قانون برنامه پنجم توسعه ۹۴-۱۳۹۰ درصد آن هستیم که کارکرد نهاد قانون در جهت پیش‌برندگی یا بازدارندگی محیط کسب و کار کشور را هر چند به‌طور بسیار محدود مورد مرور و بررسی قرار دهیم.

روش شناسی مطالعه:

پژوهش حاضر به لحاظ ماهیت تحقیق به روش توصیفی، از لحاظ اهداف انجام تحقیق از نوع کاربردی و از لحاظ شیوه مطالعه به روش کتابخانه‌ای به انجام رسیده است. قلمرو این تحقیق به لحاظ جغرافیایی مربوط به جمهوری اسلامی ایران و از حیث زمانی مربوط به سال‌های عملکرد قانون برنامه پنجم توسعه یعنی ابتدای ۱۳۹۰ تا پایان بهار سال ۱۳۹۴، می‌باشد. با این حال، در خصوص محدودیتهای انجام تحقیق می‌توان اظهار نمود: گستردگی زیاد قوانین و مقررات محل و یا حامی فعالیت‌های اقتصادی در ایران و محدودیت اطلاعات و آمار موجود، انجام یک مطالعه جامع بر مبنای شناسایی تمامی عوامل بازدارنده و پیش‌برنده محیط کسب و کار در اقتصاد ایران را بسیار دشوار نموده است.

ادبیات موضوع:

در اینجا اشاره‌ای هر چند گذرا به برخی اصطلاحات اصلی مقاله حاضر می‌نماییم.

۴-۱. قانون: قانون مجموعه‌ای از دستورالعمل‌هاست که از سوی برخی مؤسسات و افراد به اجرا گذاشته می‌شود و به‌عنوان میانجی در پیوندهای اجتماعی بین مردم عمل می‌کند. قانون معرب کلمه یونانی Canon است که به فرانسه Loi ترجمه می‌شود. مفهوم عام‌تری نیز نسبت به قانون وجود دارد. به‌عبارت دیگر، هر چیزی که تنظیم‌کننده رفتار انسان‌ها باشد، قانون نام دارد. این قانون می‌تواند قوانین فیزیکی باشد که بر انسان تأثیر دارد یا قوانین اخلاقی و یا قانونی باشد که دولت (قدرت فرائر یک کشور) آن را به شیوه خاص و در جایگاه خاصی وضع نموده‌است. (مارک تیبِت، ۱۳۸۴)

۴-۲. محیط کسب و کار: ارائه تعریف دقیق و شفاف از محیط کسب و کار امری دشوار است، چراکه در میان صاحب‌نظران در این خصوص اتفاق نظری وجود ندارد. باین‌حال، علی‌رغم عمر کوتاهی که از توجه به این موضوع به‌عنوان راهبرد توسعه اقتصادی کشورها می‌گذرد، تعاریف بسیاری از آن به‌عمل آمده که در زیر به برخی نمونه‌ها اشاره خواهیم کرد.

استرن (۲۰۰۲) محیط کسب و کار را به‌مثابه مجموعه‌ای از نهادها و عوامل سیاسی و رفتاری تعریف نموده که بازدهی و مخاطرات مرتبط با فعالیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری را متأثر می‌سازند. (Stern, 2002)

دلار، هالوارد و منگیستا (۲۰۰۳) در تعریفی مشترک محیط کسب و کار را مجموعه عوامل کلان فنی و نهادی مرتبط با فعالیت اقتصادی و سرمایه‌گذاری معرفی می‌کنند که فعالان اقتصادی و بنگاه‌های تولیدی به‌طور الزام‌آور در آن محیط اقدام به فعالیت و کسب و کار می‌نمایند. (Dollar & etc, 2003)

همچنین، میدری و قودجانی (۱۳۸۷) محیط کسب و کار را به‌عنوان مجموعه عوامل مؤثر بر عملکرد واحدهای اقتصادی مانند کیفیت دستگاه‌های حاکمیتی، ثبات در قوانین و مقررات، کیفیت

زیرساخت‌ها و دیگر عوامل مشابه دانسته و تغییر دادن آنها را فراتر از اختیارات و قدرت مدیران نگاه‌های اقتصادی می‌دانند. (میدری و قودجانی، ۱۳۸۷)

نگاهی به سوابق مطالعاتی موضوع:

نمونه مطالعات خارجی:

مائورو^۱ (۱۹۹۵)، نشان داد که سرمایه‌گذاری خصوصی از فساد، سیستم قضایی و مقررات (محدودیت‌های اداری) تأثیر می‌پذیرد. وی این متغیرها را در شاخص ویژه‌ای جمع کرد و آن را شاخص کارآمدی دستگاه اداری^۲ نامید. به طور کلی، این عوامل می‌توانند به افزایش دامنه ریسک سرمایه‌گذاری در کشورهای مختلف منجر گردند. (رهبر و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۱۲)

سروواتو و جیارامان^۳ (۲۰۰۱)، در پژوهشی به بررسی وضعیت سرمایه‌گذاری کشورهای کمتر توسعه یافته با نگاه ویژه به کشور فیجی پرداختند. نتایج تحقیق ایشان که قابل تسری به بسیاری کشورهای با ساختار اقتصادی مشابه است، گویای تأثیر پذیری منفی و معنادار سرمایه‌گذاری بخش خصوصی این کشورها از عوامل بازدارنده همچون ضعف قوانین و مقررات، ضعف زیرساخت‌های اقتصادی، فساد و ارتشا و عواملی از این دست است که موجب افزایش هزینه ریسک در کشور مورد مطالعه گردیده است. (صامتی و فرامرزیور، ۱۳۸۳، ص ۹۴)

کافمن، کرای و زویدولوبتون^۴ (۲۰۰۲)، در تحقیقات خود با استفاده از یافته‌های مؤسسات بین‌المللی برآوردکننده ریسک و ادغام و تلفیق آنها، شاخص‌هایی را برای حکمرانی خوب بیان کردند که به‌طور مثال عبارتند از: حق اظهار نظر و پاسخگوئی، ثبات سیاسی، کارآمدی دولت، کیفیت قوانین، حاکمیت قانون و کنترل فساد. (رهبر و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۱۴)

1 . Mauro

2 . Efficiency of administration

3 . Seruvato And Jayaraman

4 . Kaufmann, Kraay and Zaido-Labatton

دیانکوف و همکاران (۲۰۰۶)، در پژوهشی با عنوان «مقررات و رشد»، در پی پاسخ به این پرسش مهم که چرا برخی کشورها رشد سریع‌تری نسبت به سایر کشورها دارند و توجّه به این مطلب که با حل این معما، استاندارد زندگی نسبت قابل توجهی از جمعیت دنیا را بهبود می‌بخشد، تأثیر فعالیت حاکم بر قوانین تجاری در ۱۳۵ کشور را بر رشد اقتصادی بررسی کردند. آنها به این نتیجه رسیدند که کشورهایی با مقررات بهتر، رشد سریعتری از کشورهایی با مقررات دست و پا گیر دارند. همچنین نتیجه گرفتند که بهبود مقررات تجاری از بدترین حالت موجود به بهترین حالت موجود باعث افزایش ۲/۳ درصدی رشد سالانه می‌شود.

داوسون^۱ (۲۰۰۶)، در مقاله‌ای با عنوان «مقررات، سرمایه‌گذاری و رشد بین کشورها»، به بررسی اثر مقررات (مقررات بخش اعتبارات، بازار کار و کسب و کار) بر سرمایه‌گذاری و رشد بلندمدت اقتصادی بین کشورها پرداخت. نتایج این پژوهش، بیانگر رابطه منفی و معنادار بین افزایش قوانین و مقررات و رشد اقتصادی است. همچنین نتایج مشابه بین دو مؤلفه‌ی مقررات بخش اعتبارات و مقررات کسب و کار بر رشد اقتصادی حاصل شده است. براساس نتایج این مطالعه؛ مقررات، اثر معنی‌داری بر سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی دارد، به گونه‌ای که افزایش قوانین و مقررات، اثر منفی بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و اثر مثبت بر سرمایه‌گذاری بخش دولتی خواهد گذاشت.

بائوم و مورای^۲ (۲۰۱۰)، در پژوهشی مشترک، به بررسی مهمترین موانع سرمایه‌گذاری در کشورهای در حال توسعه پرداختند. آنها موانع را در دو دسته رسمی و غیر رسمی تقسیم‌بندی نمودند. بر اساس یافته‌های ایشان، مهمترین موانع رسمی سرمایه‌گذاری در کشورهای مورد مطالعه شامل محدودیت حساب سرمایه، موانع قانونی، مشکلات نظام مالیات ستانی^۳ و موانع غیر رسمی شامل ریسکهای سیاسی^۴، نهادها، عدم حاکمیت قانون، فساد اداری، عدم ثبات اقتصادی و

1 . Dawson

2 . Baum, Andrew, and Claudia Murray

3 . Taxation System

4 . Political risks

ریسک‌های ارزی^۱ بود. در مجموع، دو دسته موانع رسمی و غیر رسمی، معرف میزان ریسک سرمایه‌گذاری در کشورهای مختلف می‌باشند.

ابراهیم حیدر (۲۰۱۲)، به بررسی تأثیر اصلاحات محیط کسب و کار بر رشد اقتصادی در ۱۷۲ کشور جهان در دوره ۲۰۱۰-۲۰۰۶ پرداخته است. نتایج تحقیق وی، بیانگر آن است که اصلاحات در قوانین و مقررات کشورها به نفع بهبود محیط کسب و کار، ارتباط مثبت معنی‌داری با رشد اقتصادی کشورهای مورد مطالعه دارد.

مروری بر نمونه‌هایی از مطالعات داخلی

رهبی، خامنه و محمدی (۱۳۸۶)، در مطالعه‌ای مشترک به بررسی موانع سرمایه‌گذاری و تأثیر آن بر رشد اقتصادی در ایران پرداخته و با استفاده از شاخص ترکیب امنیت سرمایه‌گذاری که هم از برآوردهای موسسه PRS و هم نظرات متخصصان داخلی حاصل شده، اثبات می‌نمایند که ایجاد محیطی امن برای سرمایه‌گذاری، موجب افزایش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی و رشد اقتصادی خواهد شد.

طبری و محمدی (۱۳۸۷)، در پژوهشی با عنوان موانع توسعه نظام اداری در کشورهای درحال توسعه به بررسی موانع موجود در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، اداری، سیاسی، فرهنگی و حقوقی پرداخته و عواملی چون تقلیدی بودن الگوهای مدیریتی، بازدهی کم و ناکارآمدی نظام اداری، نظام ناشایستگی در مدیریت منابع انسانی، فساد اداری و دیوانسالاری مهار گسیخته را عوامل افزایش ریسک فعالیت‌های اقتصادی در کشورهای در حال توسعه عنوان نموده‌اند. در واقع نوع نگرش آنها مبتنی بر محوریت اصلاح نظام اداری در بهبود محیط کسب و کار کشورهای در حال توسعه می‌باشد.

کریم‌زاده (۱۳۸۸)، در مطالعه‌ای به بررسی موانع تولید در ایران پرداخته و از آنها تحت عنوان عوامل افزایش ریسک‌های سرمایه‌گذاری در کشور یاد می‌کند. در تحقیق وی بیشتر بر جنبه‌های

1 . Currency risks

قانونی و موانع نظام حقوقی تأکید گردیده است. وی با استفاده از یافته‌های تحقیق، راهکارهایی نیز به منظور تعدیل ریسک سرمایه‌گذاری در کشور ارائه می‌نماید که مهمترین آنها عبارتند از: اصلاح و به‌روز رسانی مقررات و قوانین، اصلاح نظام نظارت دولتی بر بخش خصوصی، مبارزه با قاچاق کالا و ارز و موارد مشابه دیگر.

طییبی و عباس‌لو (۱۳۸۸)، به بررسی اعتبارات بانکی و سایر مؤلفه‌های اقتصادی محیط کسب و کار پرداخته و اثر تسهیلات بانکی به همراه سایر تعیین‌کننده‌های کلان بر بخش‌های مختلف اقتصادی در دوره ۸۰-۱۳۵۰ را مورد ارزیابی قرار دادند. نتایج پژوهش ایشان گویای نقش مثبت اعطای تسهیلات بانکی بر بهبود محیط کسب و کار بخش خصوصی در کشور است.

خضری (۱۳۸۹)، سیاست‌های لایحه برنامه پنجم توسعه را از منظر تأثیر اجرای آنها بر محیط کسب و کار کشور بررسی می‌کند. در این پژوهش، وی برخی از عمده‌ترین آسیب‌های لایحه برنامه پنجم از منظر راهبرد بهبود محیط کسب و کار را مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد و تمرکز آن، بیشتر بر شناسایی برخی سیاست‌ها و اقداماتی در لایحه برنامه پنجم است که به نا امنی بیشتر فضای کسب و کار کشور دامن می‌زنند.

بحرینی و ملک‌الساداتی (۱۳۹۰)، در پژوهشی با نام موانع نهادی سرمایه‌گذاری و کسب و کار در ایران، به بررسی محیط کسب و کار ایران و مقایسه آن با سایر کشورها پرداخته و براساس نتایج حاصل، احساس ناامنی و نگرانی سرمایه‌گذاران و اصحاب کسب و کار در ایران درباره‌ی غیر قابل پیش‌بینی بودن تغییرات در قوانین و سیاست‌ها، متعهد و پایبند نبودن دولت به سیاست‌های اعلام شده، مشارکت ندادن سرمایه‌گذاران و اصحاب کسب و کار در پروسه وضع قوانین و سیاست‌های جدید، لغو دفعی و بدون مقدمه قوانین و مقررات جاری توسط دولت، بروز تغییرات اساسی در قوانین و سیاست‌ها پس از هر انتخابات (در صورت تغییر دولت) و چندین عامل دیگر را به عنوان مؤلفه‌های اصلی افزاینده ریسک سرمایه‌گذاری در کشور معرفی نمودند.

تاری و علوی‌منش (۱۳۹۰)، در مقاله خود به شناخت نارسایی‌ها و چالش‌های محیط کسب و کار پرداخته‌اند و بعد برخی ابزارها و شاخص‌های لازم برای شناسایی این نارسایی‌ها را معرفی کردند،

سپس جایگاه و وضعیت محیط کسب و کار ایران را براساس این شاخص‌ها مورد بررسی قرار داده و با استفاده از برنامه‌های اصلاحی مورد نیاز برای اصلاح محیط کسب و کار، به ارزیابی مواد قانونی مرتبط با کسب و کار در متن قانون برنامه پنجم توسعه پرداختند که نتیجه تحقیق آنها، نشان‌دهنده محیط کسب و کار نامناسب در کشور است.

وارث و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی با عنوان «ارزیابی فضای کسب و کار جهت دستیابی به چشم‌انداز اقتصادی» به بررسی و رتبه‌بندی شاخص‌های بانک جهانی درخصوص محیط کسب و کار پرداخته‌اند. یافته‌های نتایج آنها گویای آن است که وضعیت فضای کسب و کار در کشور ما ایران، نه تنها در یک یا چند زیر شاخص، بلکه در همه‌ی زیر شاخصها با نقطه آرمانی ترسیم شده فاصله دارد. از این رو، باید برای رسیدن به وضعیت آرمانی فضای کسب و کار در منطقه، تغییرات و اصلاحاتی را در همه مؤلفه‌های محیطی کسب و کار ایجاد نمائیم.

شهبازی‌غیائی (۱۳۹۲)، در پژوهشی با عنوان «تحلیل و بررسی نتایج گزارش‌های پایش محیط کسب و کار ایران و رتبه‌بندی مؤلفه‌ها به روش تحلیل سلسله مراتبی»، به بررسی نتایج و دستاوردهای پایش ملی محیط کسب و کار ایران که توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به انجام می‌رسد پرداخته و با رجوع به آراء خبرگان و استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی، به بررسی نتایج تحقیق می‌پردازد. یافته‌های این پژوهش گویای آن است که اصلاح نظام حقوقی و قضایی در زمینه بهبود روند حمایت از مالکیت‌ها، به عنوان اصلی‌ترین عامل مورد نیاز جهت بهبود محیط کسب و کار در ایران به شمار می‌آید.

بررسی نقش نهاد قانون در بهبود محیط کسب و کار ایران:

به‌طور کلی، هر زمان سخن از سیاست‌گذاری کشورها در عرصه بهبود محیط کسب و کار در میان باشد، نقش تعیین‌کننده نهاد قانون در تسهیل، تسریع، انتظام‌دهی و شفاف‌سازی فعالیت‌ها بیش از پیش درک خواهد شد. در عمل چنانچه حجم قوانین و مقرراتی که به صورت مستقیم یا

غیرمستقیم با فعالیت‌های اقتصادی مرتبط می‌گردند افزایش یابد، بر دامنه تداخل، تزاخم و ابهام فعالان تولیدی افزوده خواهد شد. در این شرایط شاهد خواهیم بود که قوانین نقش پیش‌برندگی خود را از دست داده و به‌عنوان مؤلفه‌ای بسیار تأثیرگذار در ایجاد اختلال در محیط کسب و کار ظاهر خواهند شد. متأسفانه اقتصاد کشور ما با توجه به اتکا به درآمدهای سرشار و سهیل‌الوصول نفت و گاز طی نیم قرن گذشته همواره رنگ‌وبوی دولتی داشته و طبیعی است که در چنین شرایطی، غافل ماندن از تقویت و توسعه بخش‌های غیردولتی و عدم توجه به رکن بهره‌وری به‌عنوان دو حلقه مفقوده زنجیره توسعه اقتصادی کشور باز شناخته می‌شوند. با این حال، عواملی همچون بی‌ثباتی شدید درآمدهای نفتی، هدف‌گذاری بلندمدت کشور جهت دستیابی به جایگاه شایسته اقتصادی و فناوری در سطح منطقه و نیز راهبرد بسیار بااهمیت اقتصاد مقاومتی در عرصه مدیریت کلان اقتصادی و سیاسی کشور، موجب گردیده‌است تا در زمینه قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی به ضرورت بهبود محیط کسب و کار کشور توجه ویژه‌ای مبذول گردد.

مطابق نتایج حاصل از مطالعات کسب و کار بانک جهانی که فاز اجرایی آن از سال ۲۰۰۳ میلادی کلید خورده‌است، مبنای سنجش کیفیت محیط کسب و کار در کشورهای متعددی که مورد ارزیابی قرار می‌گیرند مبتنی بر سه مؤلفه کلیدی تعداد مراحل اداری، زمان و هزینه‌های قانونی لازم جهت آغاز تا فرجام یک فعالیت اقتصادی در اقتصاد مورد نظر می‌باشد. پرواضح است که تعیین این هر سه مؤلفه در اقتصاد ما براساس خط‌مشی‌های قانونی صورت می‌پذیرد. لذا، شاهد هستیم گرایش قانون‌گذار به مجوزگرایی در اقتصاد ایران منجر گردیده تا جایگاه ایران طی دوازده دوره ارزیابی سالانه انجام کسب و کار در عرصه جهانی مطابق جدول یک هرگز شایسته اقتصاد ما نباشد. با این حال چنانچه بخواهیم یک نقطه عطف برای آغاز حرکت‌های منتهی به بهبود محیط کسب و کار در ایران در نظر بگیریم، سال ۱۳۹۰ به عنوان سال آغازین اجرای قانون برنامه پنجم توسعه را می‌توان بهترین نقطه دانست. چراکه در آن سال علاوه بر اختصاص یک فصل از قانون برنامه پنجم به بهبود محیط کسب و کار کشور، شاهد هستیم که مجلس محترم شورای اسلامی

به قانون تخصصی بهبود مستمر محیط کسب و کار که به عنوان یک لایحه دولتی با همکاری محوری بخش خصوصی تنظیم و به مجلس تقدیم گردیده بود رأی موافق داده و در بهمن ماه آن سال جهت اجرا به دولت وقت ارسال می نماید. در طول سالهای اجرای برنامه پنجم توسعه نوبت به انتخابات ریاست جمهوری می رسد و شاهد هستیم که دولت یازدهم قبل و بعد از انتخابات، بهبود محیط کسب و کار، کاهش موانع سرمایه گذاری غیر دولتی و کمک به رونق فعالیت های تولیدی بخش واقعی اقتصاد را در دستور کار خود قرار داده است. بر این مبنا در ادامه به بررسی مهمترین مولفه های بازدارنده و پیش برنده محیط کسب و کار در قانون برنامه پنجم توسعه و سایر قوانین تخصصی مابعد پرداخته ایم تا بتوانیم از این رهگذر الزاماتی را برای تدوین برنامه ششم توسعه استحصال نماییم.

بهبود محیط کسب و کار در متن قانون برنامه پنجم توسعه:

بخش نخست از فصل پنجم قانون برنامه پنجم توسعه اختصاص به بهبود محیط کسب و کار کشور دارد. ذیلاً، به برخی عوامل بازدارنده و پیش برنده محیط کسب و کار در متن این قانون می پردازیم.

مطابق ماده ۶۹ این قانون، وزارت صنعت، معدن و تجارت مکلف است با همکاری اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران، اتاق تعاون، سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و سایر دستگاه های ذی ربط موظفند با هماهنگی معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری به منظور بهبود فضای کسب و کار در کشور در چهارچوب بودجه های سنواتی، ضوابط و سیاست های تشویقی لازم از جمله اهداء جوایز یا اعطاء تسهیلات یا کمک های مالی، برای استفاده کالاها و خدمات از نام و نشان تجاری در بازار خرده فروشی و عمده فروشی با حفظ حقوق معنوی صاحب نشان را تا پایان سال اول برنامه تهیه و برای اجراء ابلاغ نماید. حال آنکه اعطای مشوق ها نمی توانند به خودی خود منجر به بهبود محیط کسب و کار کشور شده بلکه بعکس با ایجاد امکان رانت و غفلت از

بنگاه‌های کوچک و متوسطی که ارتباطات ضعیف‌تری با متولیان این موضوع دارند، می‌تواند بر کاهش دامنه اعتماد بنگاه‌ها به بخش رسمی اقتصاد و از بین رفتن شرایط رقابتی در اقتصاد کشور منجر گردد.

در ماده ۷۰ این قانون، تصریح گردیده درخصوص آن دسته از فعالیت‌های اقتصادی که نیازمند أخذ مجوز از دستگاه‌های متعدد می‌باشند، دستگاه اصلی موضوع فعالیت، وظیفه مدیریت یکپارچه، هماهنگی و اداره امور أخذ و تکمیل و صدور مجوز را برعهده خواهد داشت و از طریق ایجاد پنجره واحد به صورت حقیقی یا در فضای مجازی با مشارکت سایر دستگاه‌های مرتبط به گونه‌ای اقدام می‌نماید که ضمن رعایت اصل همزمانی صدور مجوزها، سقف زمانی موردنظر برای صدور مجوز از زمان پیش‌بینی شده در قانون نحوه اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی تجاوز ننماید. در ایجاد فرآیند پنجره واحد، دستگاه‌های فرعی صدور مجوز موظفند نسبت به ارائه خدمات از طریق استقرار نماینده تام‌الاختیار در محل پنجره‌های واحد و یا در فضای مجازی اقدام و همکاری لازم را به عمل آورند. بدیهی است که چنانچه این ساز و کار درخصوص صدور مجوزهای کسب و کار به درستی پیاده سازی شود و از قبل تمامی مدارک و مستندات مورد نیاز متقاضیان سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی تعیین و به خوبی اطلاع‌رسانی شده باشد، اتخاذ سیاست پنجره واحد صدور مجوزها و موافقت‌ها می‌تواند کمک شایانی به بهبود محیط کسب و کار کشور بنماید. از جمله مصادیق عینی این موضوع ایجاد سامانه بهین یاب توسط وزارت صنعت، معدن و تجارت، سامانه پنجره واحد صدور مجوز سرمایه‌گذاری خارجی توسط سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران و سامانه ثبت شرکتها با مشارکت سازمان ثبت شرکتها و وزارت امور اقتصادی و دارایی می‌باشد.

مطابق ماده ۷۱ قانون، در راستای بهبود بهره‌وری نظام اداری، افزایش رضایت عمومی و دسترسی آسان و سریع شهروندان به خدمات عمومی و دولتی، دولت می‌تواند ترتیبی اتخاذ نماید که کلیه دستگاه‌های اجرایی اعم از وزارتخانه‌ها، مؤسسات دولتی، مؤسسات و یا نهادهای عمومی غیردولتی، شرکت‌های دولتی، بانک‌ها، مؤسسات اعتباری و شرکت‌های بیمه‌ای و کلیه دستگاه

هایی که شمول قانون بر آنها مستلزم ذکر نام است، واحدهای سازمانی یا بخش هایی از خود را که موظف به ارائه خدمات به مردم هستند به نحو مقتضی و ممکن اعم از حضوری و مجازی، تنظیم ساعت کار نیروی انسانی و با استفاده از امکانات موجود در طول شبانه روز و یا در دو نوبت کاری فعال و آماده خدمت نگه دارند. به نظر می‌رسد آنچه محیط کسب و کار فعالان اقتصادی و متقاضیان مجوزهای کسب و کار را مخدوش می‌نماید پایین بودن ساعات کاری دواير دولتی نیست. چه اینکه در شناسایی و رتبه‌بندی مهمترین موانع کسب و کار در ایران که با همکاری تشکل‌های خصوصی و مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در زمستان ۱۳۸۹ به انجام رسیده، پایین بودن ساعات خدمت‌رسانی دواير دولتی به عنوان مولفه اخلاک‌گر فعالیت بخش خصوصی شناخته نشده است. به نظر می‌رسد بهتر است این مورد با افزایش بهره‌وری فعالیت بخش‌های دولتی و چابک‌سازی ساختار دولت به منظور افزایش سرعت و دقت در ارائه خدمت به فعالان اقتصادی جایگزین گردد.

در ماده ۷۲ قانون به منظور کاهش خطرپذیری ناشی از نوسانات قیمت‌ها از جمله نوسانات نرخ ارز برای واحدهای تولیدی - صادراتی، مقرر گردیده بیمه مرکزی ایران از طریق شرکتهای تجاری بیمه، امکان ارائه خدمات بیمه‌ای مربوط به نوسانات قیمت‌ها و نوسانات نرخ ارز را فراهم آورد. هر چند در عمل با گذشت بیش از ۴ سال از اجرای قانون برنامه پنجم توسعه شاهد بیمه‌های پوششی نوسانات نرخ ارز و قیمت‌ها نمی‌باشیم، با این حال توقع ایجاد ثبات ارزی و قیمتی برای صنعت بیمه کشور منطقی نمی‌نماید و طبیعی است که در تمام دنیا کنترل سطح عمومی قیمت‌ها و نرخ ارز از وظایف ذاتی دولت و بانک مرکزی است. به نظر می‌رسد با توجه به غیرقابل پیش‌بینی بودن نوسانات قیمتی و ارزی در کشور ما چنانچه بیمه نامه‌های تخصصی نیز در این حوزه تعریف گردد، این خدمت با تعرفه‌های حق بیمه بالا همراه بوده که بر قیمت تمام شده محصولات بخش تولید و کاهش قدرت رقابتی تولیدات کشور تأثیر بیشتری خواهد داشت. به نظر می‌رسد به جای این موضوع دولت خود می‌بایست رأساً نسبت به مدیریت بازار ارز و مهار تورم در کشور برنامه‌ریزی و اقدام نماید.

در ماده ۷۳ قانون بر ضرورت اقدامات قانونی به منظور اصلاح قانون کار به نحوی که منافع کارگر و کارفرما را همزمان و همسو لحاظ نموده و تشکل‌های کارگری را تقویت نماید حداکثر تا پایان سال اول برنامه تأکید شده است که در عمل این موضوع تاکنون به نتیجه نرسیده است. لذا همچنان محیط کسب و کار ایران به علت کهنگی و ناسازگاری قانون کار فعلی از مشقت‌های استخدام و اخراج و حمایت از بنگاه‌های اقتصادی رنج می‌برد.

در ماده ۷۴ قانون تصریح گردیده چنانچه شرکت دولتی مشمول واگذاری یا در حال واگذاری برای اجرای موضوع فعالیت یا تأمین عوامل تولید از جمله مواد اولیه یا فروش کالا و خدمات و یا محل و ترکیب آنها و یا نرخ تأمین عوامل تولید شامل مواد اولیه یا فروش کالا و خدمات آن مشمول رعایت ضوابط خاصی از سوی دستگاه‌های دولتی، شرکت‌ها و مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت باشد، ضروری است قبل از واگذاری، کلیه اطلاعات مربوط به تداوم و یا عدم تداوم و همچنین تغییرات احتمالی این الزامات براساس ضوابط سازمان بورس و اوراق بهادار افشاء گردد. شفافیت اطلاعاتی از ضرورت‌های بهبود محیط کسب و کار کشور می‌باشد. با این حال در واگذاری سهام بنگاه‌های اقتصادی طی سال‌های گذشته شاهد دو قسم مشکلات هستیم. نخست انتقال سهام بنگاه‌های دولتی به نهادهای شبه دولتی که خصوصی‌سازی را از هدف غایی خود دور می‌سازد. دوم واگذاری غیر کارشناسی سهام برخی بنگاه‌ها به طوریکه خریداران توان مدیریتی لازم و یا اطلاعات کافی پیش از خرید را نداشته و بنگاهی که در زمان تصدی دولتی در حال فعالیت بوده پس از واگذاری دیگر قادر به ادامه حیات خود نیست. افشای اطلاعات پیش از فروش سهام بنگاه‌ها آنهم از طریق بورس اوراق بهادار از موارد مناسبی است که در قانون پیش‌بینی گردیده و در صورت تعهد سازمان‌های ذریبط همچون سازمان خصوصی‌سازی و سازمان بورس به اجرای دقیق آن می‌تواند کمک شایانی به بهبود محیط کسب و کار کشور بنماید.

در ماده ۷۵ قانون شورای گفت‌وگوی دولت و بخش خصوصی به منظور تبادل نظر دولت و بخش‌های خصوصی و تعاونی و تسهیل فعالیت‌های اقتصادی این بخش‌ها، بررسی و رفع موانع کسب و کار و اتخاذ تصمیم مؤثر برای اقدامات لازم در چهارچوب قوانین و مقررات موجود و ارائه

پیشنهادها و راهکارهای اجرائی مناسب به مراجع ذی‌ربط، پیش بینی گردیده است. می‌توان ادعا نمود این نخستین گام قانونی در کشور به منظور ایجاد درک متقابل دولت و بخش‌های مولد غیر دولتی از نیازها و الزامات یکدیگر و تلاشی ائتلاف گونه جهت بهبود محیط کسب و کار کشور می‌باشد. چنانچه از ظرفیت‌های این شورا چه در سطح ملی و چه استان‌ها به خوبی بهره‌برداری گردد می‌توان انتظار داشت که در میان مدت و حتی کوتاه مدت شاهد آثار بسیار مثبتی در عرصه رفع موانع فعالیت‌های تولیدی با مشارکت بخش‌های غیر دولتی باشیم.

در سایر مواد قانون برنامه پنجم توسعه نیز مواردی از اهتمام قانون‌گذار به بهبود محیط کسب و کار کشور را شاهد هستیم. از جمله در ماده ۶۲ قانون کارگروهی متشکل از معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی، معاونت توسعه مدیریت و سرمایه انسانی رئیس‌جمهور، معاونت حقوقی رئیس‌جمهور، وزرای امور اقتصادی و دارائی، تعاون، کار و رفاه اجتماعی و دادگستری و نیز سه نفر از نمایندگان مجلس از کمیسیون‌های برنامه و بودجه، اصل نودم (۹۰) قانون اساسی و اقتصادی مسئولیت ساماندهی به مجوزها، موافقت‌ها و صدور پروانه‌های فعالیت اقتصادی در کشور را برعهده گرفته است. در ماده ۷۶ به اتاق ایران و شورای اصناف تکلیف گردیده تا نسبت به شناسایی قوانین و مقررات محل کسب و کار و فعالیت اقتصادی مبادرت و نتایج را جهت تصمیم‌گیری به کمیته‌ای مرکب از سه قوه تسلیم نمایند. در ماده ۸۰ به دولت اجازه داده شده با اتخاذ سیاست‌های تشویقی نسبت به رفع مشکلات و موانع رشد و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط و کمک به بلوغ و تبدیل آنها به بنگاه‌های بزرگ و رقابت‌پذیر اقدام نماید.

می‌توان ادعا نمود حرکت‌هایی که به منظور بهبود محیط کسب و کار ایران در قانون برنامه پنجم توسعه پیش‌بینی گردیده، به عنوان نقطه شروع اصلاحات اساسی ساختاری و نهادی اقتصاد ایران و حرکت به سمت توسعه مشارکتهای اقتصادی و تولیدی بخش‌های غیر دولتی، قابل قبول و در مواردی قابل تمجید است. با این حال، گاه قانون‌گذار رابطه علت و معلولی را به درستی تشخیص نداده و بهبود محیط کسب و کار را در گرو اتخاذ سیاست‌هایی دانسته که خود عامل مخدوش نمودن محیط کسب و کار کشور می‌باشند. برای نمونه پرداخت اعتبارات و تسهیلات

یارانه‌ای به بخش‌های تولیدی، افزایش ناخواسته مداخلات دولتی در فضای عمومی اقتصاد کشور، نهادسازی و افزودن بر تراکم دستگاه‌ها، شوراها، کمیته‌ها و کارگروه‌های تخصصی اقتصادی و تولیدی که بر دامنه پیچیدگی‌های اداری و قانونی فعالیت‌های اقتصادی می‌افزایند و موارد مشابه دیگر. با این حال در مواردی نیز تلاش در جهت حذف مقررات زاید، افزایش مشارکت بخش‌های خصوصی و تعاونی در تصمیم‌سازی‌های کلان اقتصادی، بازیابی نقش نهادهای غیر دولتی همچون اتاق‌های بازرگانی، تعاون و اصناف در تصمیم‌سازی‌ها، ایجاد پنجره واحد صدور مجوزها و موارد مشابه دیگر.

بهبود محیط کسب و کار در متن قانون تخصصی بهبود مستمر محیط کسب و

کار:

قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار مشتمل بر بیست و نه ماده و نوزده تبصره در مورخه شانزدهم بهمن ماه یکهزار و سیصد و نود توسط مجلس شورای اسلامی تصویب و پس از تأیید شورای نگهبان در اسفندماه سال ۱۳۹۰ رسمیت یافت. بخش خصوصی و مشخصاً اتاق بازرگانی، صنایع و معادن وقت ایران در تنظیم پیش نویس این قانون که نخستین قانون تخصصی بهبود محیط کسب و کار در ایران می‌باشد، نقش محوری داشت. دولت دهم در جریان تصویب این قانون به شدت مخالف بود، به طوری‌که رئیس جمهوری سابق صریحاً به طرح و تصویب آن در مجلس شورای اسلامی اعتراض و از ابلاغ مصوبه مجلس شورای اسلامی نیز خودداری کرد. تا اینکه در پایان مهلت قانونی، رئیس مجلس شورای اسلامی، متن قانون را برای درج در روزنامه رسمی ابلاغ کردند. دولت یازدهم، بهبود محیط کسب و کار را در اولویت برنامه‌های خود قرار داده و رئیس جمهوری محترم، بارها بر ضرورت اجرای قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار تأکید کرده‌اند.

دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس در بررسی که تابستان سال ۱۳۹۳ درخصوص عملکرد دستگاه‌های مسئول اجرای قانون مذکور به انجام رسانید مشخص نمود که بجز چند مورد

استثنا، دولت و اکثر دستگاه‌های اجرایی، به تکالیف خود در این قانون عمل نکرده‌اند به طوری که حدود ۶۶ درصد از احکام قانونی مصوب در این قانون تاکنون اجرا نشده و بقیه احکام نیز اغلب به شکل ناقص و با اثربخشی کم، اجرا شده‌اند.

فارغ از این مسائل در ادامه به بررسی مهمترین مولفه‌های موثر بر محیط کسب و کار کشور در متن قانون موصوف خواهیم پرداخت.

مطابق مواد ۲ و ۳ این قانون، دولت و مجموعه دستگاه‌های اجرایی مکلف شده‌اند در مراحل بررسی موضوعات مربوط به محیط کسب و کار برای اصلاح و تدوین آیین نامه‌ها، مقررات، بخشنامه‌ها و رویه‌های اجرائی، نظر کتبی اتاق‌ها و آن دسته از تشکل‌های ذیربطی که عضو اتاقها نیستند، اعم از کارفرمایی و کارگری را درخواست و بررسی کند و هرگاه لازم دید آنان را به جلسات تصمیم‌گیری دعوت نماید. سال‌های متمادی است که در اقتصاد کشور ما تفریقی مشهود میان تصمیمات اتخاذ شده یا همان سیاست‌ها و خط‌مشی‌های دولتی و نیازهای فعالان اقتصادی وجود دارد. عامل اصلی این موضوع نیز طبیعتاً دخیل نمودن فعالان اقتصادی در تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌های موثر بر محیط کسب و کار می‌باشد. لحاظ این قید برای دولت چنانچه در عمل تحقق یابد می‌تواند عامل بسیار موثری در جهت شناسایی و رفع موانع قانونی و مقرراتی فعالیت بنگاه‌های غیر دولتی محسوب گردد.

مطابق ماده ۴ قانون، اتاقها موظف‌اند شاخصهای ملی محیط کسب و کار کشور را تدوین و به طور سالانه و فصلی حسب مورد به تفکیک استانها، بخشها و فعالیتهای اقتصادی، سنجش و اعلام نمایند. همچنین مطابق تبصره ذیل این قانون، وزارت امور اقتصادی و دارایی موظف است با همکاری دستگاه‌های اجرائی و نهادهای بین‌المللی، جایگاه ایران در رتبه‌بندی‌های جهانی کسب و کار را بهبود بخشد و وضعیت اقتصادی مناسب کشور را به سرمایه‌گذاران خارجی معرفی کند. از زمستان سال ۱۳۸۹، سنجش محیط کسب و کار استان‌های کشور توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به صورت فصلی و با همکاری تشکل‌های تولیدی در حال انجام بوده و با این حال می‌بایست اتاق بازرگانی کشور و استان‌ها نقش خود را در این ارزیابی ملی تقویت نمایند.

شایسته نیست که ارزیابی‌های محیط کسب و کار ایران توسط نهادهای بین‌المللی همچون بانک جهانی انجام شده و شاهد ایستایی و در مواردی افت رتبه ایران در این رتبه‌بندی معتبر بین‌المللی باشیم. وزارت امور اقتصادی و دارایی در راستای عمل به این ماده در سال ۱۳۹۳ رسماً دفتری را به منظور بهبود محیط کسب و کار کشور در رده‌بندی‌های جهانی کسب و کار ایجاد نمود که تلاش‌های شایسته این دفتر در همان سال نخست منجر به ارتقای ۳۰ رتبه‌ای ایران در رتبه‌بندی انجام کسب و کار سال ۲۰۱۴ بانک جهانی گردید. با توجه به هدف‌گذاری این دفتر به منظور رسیدن به تراز رتبه‌های متوسط منطقه مناسبت دولت محترم نسبت به تقویت و تجهیز این دفتر در ذیل تشکیلات وزارت امور اقتصادی و دارایی سریعاً مبادرت نماید.

در ماده ۷ قانون مزبور، حکم ماده ۷۰ قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران درباره صدور مجوزهای فعالیت اقتصادی به شکل پنجره واحد، پس از پایان مدت اجرای آن قانون استمرار یافته است. به نظر می‌رسد با توجه به فراهم نبودن زیرساختهای لازم جهت ایجاد پنجره واحد صدور مجوزها توسط دستگاه‌های اجرایی، مهلت ۵ ساله اجرای قانون برنامه پنجم جهت تحقق شایسته پنجره واحد بسیار محدود باشد، لذا اهتمام این قانون به مستمرسازی این اقدام، منطقی و در راستای بهبود محیط کسب و کار کشور می‌باشد.

در ماده ۸ قانون، وزارتخانه‌های صنعت، معدن و تجارت، امور اقتصادی و دارایی و جهاد کشاورزی و اتاقها و سایر دستگاههای ذیربط، موظف گردیده‌اند ظرف شش ماه پس از لازم الاجراء شدن این قانون، فرآیند تجارت خارجی اعم از واردات و صادرات کالا و خدمات و صدور اسناد و مدارک مربوط از قبیل گواهی مبدأ، فرمهای تجاری، گواهی‌های بهداشت و استاندارد، اعتبار اسنادی، ثبت سفارش، پروانه گمرکی و بیمه نامه، بدون نیاز به مراجعه حضوری ذینفع را به صورت الکترونیکی درآورند. با توجه به اهمیت تجارت فرامرزی در تعیین وضعیت محیط کسب و کار کشورها، کاهش مدارک و مستندات، کاهش زمان و هزینه‌های قانونی و نیز شفافیت ناشی از الکترونیکی‌سازی فرآیند تجارت می‌تواند کمک شایانی به بهبود محیط کسب و کار کشور بنماید.

مطابق ماده ۱۲ قانون، تشکل‌های اقتصادی سراسری می‌توانند درخواست‌های خود بمنظور اصلاح قوانین، مقررات، بخشنامه‌ها، دستورالعملها و رویه‌های اجرایی محل کسب و کار، به همراه استدلال فنی و حقوقی مربوطه به دبیرخانه شورای گفت و گو ارسال و درخواست خود را پیگیری کنند. قانونگذار در این ماده بازم سهم فعالان اقتصادی و تولیدی در تعیین و حذف مقررات و قوانین را تا سطح تشکل‌های اقتصادی سراسری افزایش داده است که تبعاً در نوع خود حرکت متهورانه‌ای جهت بهبود محیط کسب و کار فعالان اقتصادی می‌باشد.

ماده ۱۳ این قانون تشکیلاتی نظیر ماده ۷۵ قانون برنامه پنجم توسعه را به استان‌ها نیز تفویض نموده است. بر این اساس، در هر یک از استانها، استاندار موظف است با همکاری رؤسای اتاقها در استان، شورای گفت و گوی دولت و بخش خصوصی را با ترکیبی متناسب با این شورا و به ریاست خود تشکیل دهد و فرآیند دریافت و بررسی درخواست تشکلهای و فعالان اقتصادی و اتخاذ تصمیم در جهت بهبود محیط کسب و کار در استان را سازماندهی کند. تبعاً این امر با دخیل نمودن سهم بیشتری از تشکل‌ها و فعالان اقتصادی کشور در بهبود محیط کسب و کار استانها و حتی کشور، آثار مطلوبی را در پی خواهد داشت.

مطابق ماده ۱۵، کلیه دستگاههای اجرائی مرتبط با محیط کسب و کار همچنین سازمانها و ادارات کل آنها در مراکز استانها موظفند به سؤالات نمایندگان تشکلهای و فعالان اقتصادی پاسخ دهند و مطالبات و شکایات آنها را بررسی نمایند. یکی از مولفه‌های حکمرانی مطلوب در عرصه اقتصادی، پاسخگو بودن دولت است که در این ماده لحاظ گردیده است.

مطابق ماده ۲۴ قانون، دولت و دستگاههای اجرایی مکلفند به منظور شفاف‌سازی سیاستها و برنامه‌های اقتصادی و ایجاد ثبات و امنیت اقتصادی و سرمایه‌گذاری، هرگونه تغییر سیاستها، مقررات و رویه‌های اقتصادی را در زمان مقتضی قبل از اجراء، از طریق رسانه‌های گروهی به اطلاع عموم برسانند. این موضوع می‌تواند به افزایش شفافیت در فضای اقتصادی کشور و تقویت محیط رقابتی در عرصه تولید کمک نماید.

مطابق ماده ۲۵ قانون، در زمان کمبود برق، گاز یا خدمات مخابرات، واحدهای تولیدی صنعتی و کشاورزی نباید در اولویت قطع برق یا گاز یا خدمات مخابرات قرار داشته باشند و شرکت‌های عرضه‌کننده برق، گاز و خدمات مخابرات موظفند هنگام عقد قرارداد با واحدهای تولیدی اعم از صنعتی، کشاورزی و خدماتی، وجه التزام قطع برق یا گاز یا خدمات مخابرات را در متن قرارداد پیش‌بینی کنند. متأسفانه یکی از مواردی که بعضاً واحدهای تولیدی داخلی را با مشکلات محیطی و خارج از کنترل مواجه می‌سازد، قطع بی اطلاع قبلی جریان حامل‌های انرژی و یا ارتباطات مخابراتی است که در مواردی منجر به آسیب و زیان واحدهای تولیدی می‌گردد. لذا، می‌توان پیش‌بینی نمود که در صورت اجرایی شدن این ماده شاهد کاهش مواردی از این دست و یا اهتمام جدی دستگاه‌های ذیربط به تقویت و اصلاح زیرساختها و نحوه اطلاع‌رسانی موضوع باشیم.

مطابق ماده ۲۶، اعلام تعطیلی روزهای کاری سال توسط دولت، فقط در شرایط وقوع حوادث غیرمترقبه یا بروز خطری که جان شهروندان را به خطر اندازد مجاز است و در غیر این موارد، دولت مجاز نیست روزهای کاری سال را تعطیل اعلام کند. مرجع تعیین شرایط غیرمترقبه سازمانهای تخصصی نظیر هواشناسی و محیط زیست، و مرجع تشخیص شرایطی که جان شهروندان را به خطر می‌اندازد، شورای تأمین استان محل ایجاد اضطرار است. در ایران یکی از مسائلی که فعالان اقتصادی را با مشکلات و تعلل در پیشبرد امور مواجه می‌سازد، بالا بودن، غیر منتظره بودن و نامطابق بودن تعطیلات رسمی داخلی با نظام اقتصادی بین‌المللی است. بدیهی است که تلاش این ماده در جهت انتظام دادن به تعطیلات رسمی خصوصاً موارد پیش‌بینی نشده می‌تواند کمک شایانی به بهبود محیط کسب و کار کشور بنماید.

مطابق ماده ۲۷، آن دسته از اشخاص حقوقی که دولت و دستگاه‌های اجرائی، مستقیم و یا غیرمستقیم در آنها سهام مدیریتی اعم از سهم‌الشرکه، دارایی و یا سهام دارند، نمی‌توانند از امتیازات و منافع تخصیص یافته به بخشهای تعاونی و خصوصی استفاده کنند. مصادیق این امتیازات و منافع به پیشنهاد هر یک از اتاقها، توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی تعیین می‌شود. در این ماده به منظور تقویت توان رقابتی بخش‌های غیر دولتی، اتاق‌های بازرگانی و تعاون

می‌توانند مانع از ورود بنگاه‌های دولتی و نیمه دولتی به حوزه‌های عمل خود گردند. با توجه به عدم توانایی رقابت این بخش‌ها با بخش دولتی، به نظر می‌رسد که این ماده نقش پیش‌برنده‌ای در بهبود محیط کسب و کار کشور خواهد داشت.

مطابق ماده ۲۸، دولت با همکاری اتاقها ظرف شش ماه پس از لازم‌الاجراء شدن این قانون اقدامات قانونی لازم را برای تعیین «نحوه رسیدگی به اعتراض مؤدیان مالیاتی» و «نحوه رسیدگی به اعتراض پرداخت‌کنندگان حق بیمه تأمین اجتماعی» به عمل می‌آورد. به نظر می‌رسد دخیل نمودن فعالان بخش‌های غیر دولتی در تدوین این دو دستور العمل می‌تواند کمک شایانی به نزدیک شدن دیدگاه مؤدیان مالیاتی و بیمه‌ای به بخش‌های دولتی نموده و به بهبود محیط کسب و کار کشور کمک شایای بنماید.

مطابق ماده ۲۹ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار، قوه قضائیه و دولت اقدامات قانونی لازم را برای تنظیم آیین‌دادرسی تجاری و تشکیل دادگاه‌های تجاری را به عمل می‌آورند. با توجه به اهمیت سرعت عمل در دعوای تجاری و روند طولیل‌المدت طی تشریفات دادگاه‌های عمومی فلی، ایجاد دادگاه‌های اختصاصی تجاری به منظور طرح و رسیدگی به دعوای تجاری، گام بسیار مثبتی در بهبود محیط کسب و کار کشور خواهد بود.

۹. بهبود محیط کسب و کار در متن قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور
قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور در اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۴ و با درک ضرورت تلاش در جهت کاستن از موانع و مشکلات فعالان اقتصادی از طریق ایجاد فضای رقابتی در اقتصاد کشور و از دیگر سو تقویت نظام مالی کشور در راستای رفع مهمترین چالش فعالان اقتصادی یعنی مشکلات موجود در نظام تأمین مالی ایران، تصویب و جهت اجرا به دولت ابلاغ گردید. این قانون ۶۰ ماده‌ای حاوی مشوق‌ها، تسهیلات و ساز و کارهای متعددی است که اجرای صحیح آنها می‌تواند کمک شایانی به بهبود محیط کسب و کار و شرایط فعالیت بنگاه‌های اقتصادی غیر دولتی بنماید. در ادامه به برخی از این مواد اشاره خواهیم نمود.

مواد ۱ تا ۶ قانون مزبور، بر شفاف‌سازی مطالبات بخش‌های غیر دولتی از دولت و تسهیل و تسریع در تعیین تکلیف این دیون به عنوان یکی از مولفه‌های اصلی بازدارنده محیط کسب و کار کشور تأکید دارد.

ماده ۷ قانون بر شفاف‌سازی و رقابتی نمودن برگزاری مناقصات و مزایده‌های دولتی تأکید نموده است.

مواد ۸ تا ۱۵ قانون، با رویکرد حمایت از فعالان اقتصادی داخلی از طریق ارتقای فرهنگ مصر کالاهای داخلی، امکان پرداخت غیر نقدی مطالبات بخش‌های غیر دولتی به صورت غیر نقدی به دولت، حمایت از فعالیتهای تولیدی بخش‌های نفت و گاز و انرژی از طریق پرداختهای حمایتی در قبال تولید، صادرات، ارتقای کیفیت، صرفه‌جویی یا کاهش هزینه در تولید کالا یا خدمت و زمان و بهبود کیفیت محیط زیست و یا کاهش تلفات جانی و مالی و نیز اعطای معافیت‌های مالیاتی فعالیت‌های تشویقی بخش‌های دولتی از غیر دولتی‌ها با رویکرد حمایت از تولید.

مواد ۱۶ تا ۳۰ قانون، اهتمامی جدی را در مسیر تقویت نظام تأمین مالی کشور به کار بسته است. از جمله می‌توان به الزام بانکها و موسسات مالی به کاهش فعالیت تصدی و مالکیت بنگاه‌های اقتصادی اشاره نمود. ایجاد کارگروه تعیین تکلیف مطالبات ارزی در استانهای کشور با رویکرد تسهیل وصول این مطالبات. صدور مجوز پذیره نویسی بنگاه‌های اقتصادی توسط بورس اوراق بهادار. ایجاد صندوق تثبیت سرمایه به منظور کاستن از دامنه آثار تبعات منفی نوسانات بورس در کشور. ایجاد مشوق‌های مالیاتی برای افرادی که منابع مالی بنگاه‌های اقتصادی را در قالب عقود مشارکتی فراهم نمایند.

مواد ۳۱ تا ۳۷ قانون، ضمن افزودن بر دامنه معافیت‌های مالیاتی اهتمام خود را در جهت هدفمندسازی این معافیت‌ها به نفع فعالیتهای تولیدی به کار بسته است.

ماده ۳۸ قانون، ضمن تأکید بر ضرورت کاستن از تشریفات اداری و قانونی واردات و صادرات، معافیت‌های گمرکی به منظور حمایت از ورود مواد و ماشین آلات و سایر نهادهای تولیدی در نظر گرفته است.

مواد ۳۹ تا ۵۴ قانون، حمایت‌های قانونی و هدفمندی را از فعالیت‌های تولیدی با رویکرد تسهیلات بیمه‌ای و اصلاح قانون کار به نفع کارگر و کارفرما در نظر گرفته و فعالیت‌های تولیدی دانش بنیان را مورد حمایت قانونی مناسبی قرار داده است. همچنین از فعالیت‌های تولیدی بخش کشاورزی حمایت قانونی شده است.

ماده ۵۷ قانون، بر شناسایی و ساماندهی و تسهیل صدور مجوز فعالیت‌های اقتصادی توسط دستگاه‌های دولتی تأکید نموده است.

همچنین ماده ۵۹ بر تسریع صدور پروانه‌های ساختمانی توسط شهرداری‌ها تأکید نموده است. در مجموع قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر قانونی جامع و با حوزه عمل گسترده در جهت بهبود محیط کسب و کار کشور شناسایی می‌شود.

همچنین در تصویب نامه شماره ۵۳۰۷ مورخه ۱۳۹۳/۰۴/۱۱ هیأت وزیران با عنوان "معانی، شاخص و زیرشاخص‌های ارزیابی و آثار تدوین و تصویب مقررات بر بهبود محیط کسب و کار" مدل استفاده شده توسط بانک جهانی در گزارش سالانه انجام کسب و کار، به عنوان مبنایی برای اصلاح وضعیت کسب و کار کشور در نظر گرفته شده است. در این تصویب نامه رتبه جهانی ایران در مولفه‌های ۱۰ گانه آن گزارش در کنار رتبه‌های مطلوب که عموماً شامل متوسط منطقه می‌باشند آورده شده و ضمن تعیین دستگاه‌های متولی برای تغییر رتبه ایران به جایگاه مطلوب، مشوق‌هایی همچون اعطای نشان افتخار بهبود محیط کسب و کار کشور و نیز منوط نمودن میزان افزایش بودجه سالانه دستگاه‌های اجرایی به تلاش آنها در جهت بهبود محیط کسب و کار در نظر گرفته شده است. نکته ممتاز این تصویب نامه دید کلی و بسیار آسان و قابل ادراکی است که از معتبرترین شاخص‌های جهانی کسب و کار به مخاطبین خود که دستگاه‌های اجرایی موثر بر محیط کسب و کار کشور هستند، ارائه می‌دهد. با این حال قشری برخوردار با موضوع اصلاح مقررات کسب و کار با تأکید صرف بر کاهش زمان و تعداد مراحل اداری و همچنین در نظر نگرفتن نقش بسیار مهم مولفه هزینه‌های ارائه خدمات در بهبود محیط کسب و کار، موجب افتراق خواست و عمل در مراحل اجرایی این تصویب نامه خواهد شد.

ارائه راهکارهای سیاستی به منظور ارتقای نقش نهاد قانون در بهبود محیط

کسب و کار

در شرایط حاضر بیش از هر زمانی جمهوری اسلامی ایران نیازمند بهبود محیط کسب و کار می‌باشد. چرا که با رفع قریب الوقوع تحریم‌های بین‌المللی علیه کشور، فراهم بودن ظرفیت‌های ساختاری و نهادی لازم به منظور جذب و حمایت از سرمایه‌گذاران خارجی بیش از گذشته نیاز است. در ادامه به ارائه برخی پیشنهادها به منظور افزایش نقش نهاد قانون در بهبود محیط کسب و کار کشور خواهیم پرداخت. امیدوار هستیم که گام‌های مثبت نهاد قانونگذار طی سالهای عملکردی قانون برنامه پنجم توسعه در جهت بهبود محیط کسب و کار کشور، در متن قانون برنامه ششم توسعه تقویت و تثبیت شده و شاهد آثار مطلوب نهاد قانون بر وضعیت عمومی کسب و کارهای غیر دولتی در کشور باشیم.

نقش آموزش و توانمندسازی بخش خصوصی از رسالت‌های اساسی دولت در جهت بهبود محیط کسب و کار کشور می‌باشد و می‌بایست در قوانین جدید بالاخص قانون برنامه ششم توسعه بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد.

حرکت‌های مثبتی در زمینه انحصار زدائی و افزایش ظرفیت‌های رقابتی در اقتصاد کشور خصوصاً در قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور آغاز گردیده که می‌بایست در متن قانون برنامه ششم توسعه ضمن استمرار بخشیدن به این جریان، نسبت به تقویت ساز و کارها و ضمانت‌های اجرایی مستحکم قانونی در این عرصه مبادرت نمود.

اعطای یارانه‌ها خصوصاً به صورت غیر هدفمند می‌توانند موجب رقابت‌زدائی، ایجاد رانت و وابسته‌سازی صنایع داخلی گردند لذا پیشنهاد می‌گردد در قانون برنامه ششم حرکت به سمت کاستن از دامنه یارانه‌های غیر هدفمند حفظ و تقویت گردد.

در حال حاضر مشکل نقدینگی واحدهای تولیدی یکی از موانعی است که بر محیط کسب و کار بنگاه‌های تولیدی تأثیر شایانی می‌گذارد. پیشنهاد می‌گردد مشوق‌های هدفمند و سیاست‌های

حمایتی موثری در متن قانون برنامه ششم توسعه به منظور هدایت جریان نقدینگی بسیار انبوه در اختیار جامعه به سمت فعالیت‌های مولد اقتصادی، پیش‌بینی گردد.

یکی از مسائلی که مانع از هدایت سرمایه‌های خرد به سمت بازار سرمایه می‌شود پایین بودن سطح اطلاعات و آگاهی عمومی از وضعیت و چگونگی انجام معاملات در بورس اوراق بهادار می‌باشد. به نظر می‌رسد می‌توان مشوق‌های قانونی کارآمد و اثربخشی را در متن قانون برنامه ششم توسعه به منظور ترغیب فعالان اقتصادی به آموزش عمومی معاملات اوراق بهادار از طریق بورس در نظر گرفت.

ورود جریان کالاهای خارجی غیر استاندارد به صورت قاچاق از مرزهای گسترده کشور موجب آسیب به فعالان تولیدی داخلی گردیده است. می‌بایست قانونگذار نسبت به تقویت و تجهیز منابع مادی و انسانی در اختیار مرزبانان و همچنین اتخاذ تصمیمات سختگیرانه در برخورد با عوامل قاچاق کالا و ارز در متن قانون برنامه ششم توسعه مبادرت ورزد.

الزام دولت توسط قانونگذار به حفظ و کنترل شاخص‌های کلان اقتصادی می‌تواند به بهبود محیط کسب و کار بنگاه‌های اقتصادی کمک شایانی بنماید. مثلاً قانونگذار دولت را ملزم به کاهش نرخ تورم به سطح یک رقمی و حفظ آن در سطح مورد نظر نموده و اختیارات قانونی لازم همزمان به دولت تفویض نماید.

رویکرد حمایتی قانون و تمایل صریح قانونگذار به توسعه مراودات و مبادلات و عقد تفاهمنامه‌ها و مقاله‌نامه‌ها به روشنی در متن قانون برنامه ششم توسعه مورد تصریح و تأکید قرار گیرد تا بسترهای توسعه همکاری‌های بین بخش‌های غیر دولتی و سرمایه‌گذاران خارجی تشویق گردد. قانون کار و قانون تجارت ایران که به هیچ وجه متناسب با مقتضیات روز کسب و کار نمی‌باشند مورد بازنگری و اصلاح و بروزرسانی قرار گیرند.

قانونگذار الزامات قانونی سختگیرانه‌ای را در خصوص بازپرداخت بدهی‌های دولت به فعالان اقتصادی غیر دولتی اتخاذ نماید.

جمع بندی و نتیجه گیری:

کسب و کار و سرمایه‌گذاری^۱ در هر نقطه‌ای از جهان مستلزم فراهم بودن محیط نهادی مناسب و امن است. صاحبان سرمایه، سرمایه‌های خود را در جایی به کار خواهند انداخت که علائم و نشانه‌های امنیت، ثبات و سلامت اقتصادی به‌خوبی در آن قابل مشاهده باشد. سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان هر جامعه باید به طور مستمر وضعیت امنیت اقتصادی و سرمایه‌گذاری در آن جامعه را اندازه‌گیری و کنترل نمایند و براساس نتایج حاصل از این اندازه‌گیری‌ها، تمهیدات لازم را برای جذب سرمایه‌های خارجی و جلوگیری از فرار سرمایه^۲ داخلی به‌عمل آورند.

در کنار سیاست‌گذاران کشورها، امروزه مؤسسات و مجامع بین‌المللی مختلفی همچون بانک جهانی، مجمع جهانی اقتصاد^۳، واحد اطلاعات اقتصادی مجله اکونومیست^۴، کشورهای مختلف را از نظر مؤلفه‌های مختلف اقتصادی رتبه‌بندی می‌کنند. آنگونه که اشاره شد، در گزارش انجام کسب و کار بانک جهانی که از سال ۲۰۰۵ محیط کسب و کار ایران را نیز مورد ارزیابی قرار داده است، متأسفانه جایگاه ایران در رتبه‌بندی کشورها، تناسب چندانی با ظرفیت‌های گسترده اقتصادی کشور ندارد. نگاهی به وضعیت اقتصادهای مختلف دنیا گویای آن است که هر چه بخش خصوصی از قید قوانین، مقررات و ضوابط پیچیده، آزادتر و با قوانین مداخله‌گرایانه کمتری مواجه باشد، بهتر می‌تواند به فعالیت‌های خود ادامه دهد.

در مقاله حاضر به بررسی نقش نهاد قانون در بهبود محیط کسب و کار کشور پرداختیم که به روشنی تمامی مطالعات داخلی و خارجی از نقش تعیین‌کننده قانون در پیش‌برندگی و بازدارندگی محیط کسب و کار کشورها حمایت نمودند. برآیند کلی از قانون برنامه پنجم توسعه گویای آغاز جریان گسترده در جهت استفاده از نهاد قانون به منظور بهبود محیط کسب و کار ایران می‌باشد.

1 . Investment

2 . Capital flight

3 . World Economic Forum

4 . Economist Intelligence Unit of the Economist Magazine

با این حال، در مواردی قانونگذار رابطه علیت را به درستی تشخیص نداده و بهبود محیط کسب و کار کشور را در گرو مولفه‌هایی می‌داند که خود عوامل بازدارنده محیط کسب و کار به شمار می‌آیند. در ادامه پیشنهادهایی به منظور افزایش تأثیرگذاری نهاد قانون بر بهبود محیط کسب و کار مطرح گردید که عموماً در جهت توانمندسازی فعالان اقتصادی غیر دولتی می‌باشند. در واقع می‌توان تقویت اقتصاد کشور از مجرای بهبود محیط کسب و کار را در گرو افزایش کیفیت نهاد قانون در ایران دست‌یافتنی دانست. البته به شرط التزام بخش‌های اجرایی به پیاده‌سازی کامل قوانین و مقررات.

منابع و مأخذ:

- استیگلیتز، جوزف، (۱۳۸۳)، «اصلاحات به کجا می‌رود؟ ده سال تجربه گذار»، ترجمه جعفر خیرخواهان، منتشر شده در مجموعه مقالات کتاب حکمرانی خوب: بنیان توسعه، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- ایروانی، محمدجواد، (۱۳۹۱)، «بررسی شاخص رقابت‌پذیری جهانی و فضای کسب و کار جایگاه ایران و بایسته‌های آن»، تهران، مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- بهبودی، داود، (۱۳۹۱)، « بررسی وضعیت فضای کسب و کار استان آذربایجان شرقی »، تبریز، معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه تبریز.
- تاری، فتح الله و محسن علوی‌منش، (۱۳۹۰)، «بهبود فضای کسب و کار در برنامه پنجم توسعه»، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، فصلنامه پژوهش و مجلس، شماره ۶۷.
- حافظنیا، محمدرضا، (۱۳۸۹)، «روش تحقیق در علوم انسانی»، انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت).
- حسین‌زاده بحرینی، محمد حسین و سعید ملک‌الساداتی، (۱۳۹۰)، «موانع نهادی کسب و کار و سرمایه‌گذاری در ایران»، تهران، ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، شماره ۳۸.
- خضری، محمد، (۱۳۸۹)، «دورنمای محیط کسب و کار در لایحه قانون برنامه پنجم توسعه»، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال سیزدهم، شماره دوم، شماره مسلسل ۴۸.
- خضری، محمد، (۱۳۸۴)، «اقتصاد رانت جویی: بررسی زمینه‌های رانت‌جویی در نظام بودجه‌ریزی دولتی ایران»، تهران، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی.

- خیرخواهان، جعفر، (۱۳۹۲)، «آموزه‌های بهبود محیط کسب و کار»، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- رهبر، فرهاد، فرشید مظفری خامنه و شاپور محمدی، (۱۳۸۶)، «موانع سرمایه‌گذاری و تأثیر آن بر رشد اقتصادی»، تهران، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی.
- شیرکوند، سعید، (۱۳۹۰)، «بررسی عوامل مؤثر بر سنجش و بهبود محیط کسب و کار در ایران»، تهران، مرکز مطالعات و بررسی‌های اقتصادی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران.
- کریم‌زاده، عباس، (۱۳۸۸)، «بررسی موانع تولید و سرمایه‌گذاری در ایران»، تهران، سازمان همیاری اشتغال دانش‌آموختگان ایران، پورتال نظام جامع اطلاع‌رسانی اشتغال کشور.
- مرادی، محمدعلی، (۱۳۸۹)، «چالش‌های پیشروی محیط کسب و کار ایران در آستانه برنامه پنجم توسعه»، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، همایش برنامه پنجم توسعه.
- میدری، احمد و اصلان قودجانی، (۱۳۸۷)، «سنجش و بهبود محیط کسب و کار»، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی.
- میرزاخانی، حسن و عباس نوری، (۱۳۹۲)، «شناسایی مهمترین عوامل افزایش ریسک سرمایه‌گذاری در بخش صنعت ایران و ارائه راهکارهایی به منظور کاهش آثار منفی آنها»، تهران، معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، ماهنامه بررسی مسائل و سیاستهای اقتصادی، زمستان ۱۳۹۲.
- بانک قوانین و مقررات پورتال مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- Adelman, I. (1999), the role of government in economic development. California Agricultural Experiment Station.[<http://www.iseg.utl.pt>].

- Baum, Andrew, and Claudia Murray "Understanding the Barriers to Real Estate Investment in Developing Economies". Henley Business School, Reading University, 2010.
- Brunner, K. (1985); "The Poverty of Nations", Cato Journal, Vol. 5. No. 1
- Dawson, J. "Regulation, Investment, and Growth across Countries," Cato Journal, Cato Journal, Cato Institute, 2006, 26(3), 489-509.
- Djankov, Simeon and Peter Murrell. 2000. "Enterprise Restructuring in Transition: A Quantitative Survey," work. paper, U. Maryland College Park. <http://www.bsos.umd.edu/econ/murrell>.
- Djankov, S., McLiesh, C., and Ramalho, R., 2006. "Regulation and growth", Economics Letters, 92(3), 395-401.
- Dollar, David, Mary Hallward – Driemeier, and Taye Mengistae (2003); " Investment Climate and Firm Performance in Developing Economies", Development Research Group, World Bank.
- Dubreuil, Benoît (2010). Human Evolution and the Origins of Hierarchies: The State of Nature. Cambridge University Press. p. 189. ISBN 978-0-521-76948-8.
- Stern, Nicholas (2002); A Strategy for Development. Washington, D.C., World Bank.